

Moravské zemské muzeum, Brno 2022

PAMÁTNÍK
BIBLE
KRALICKÉ

Zuzana Macurová – Vít Vlnas

*Kniha vznikla na základě institucionální podpory
dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace
poskytované Ministerstvem kultury
(DKRVO, MK000094862).*

Lektorovaly: Mgr. Zdeňka Míchalová, Ph.D.

PhDr. Magdaléna Nespěšná Hamsíková, Ph.D.

© Text: Zuzana Macurová, Vít Vlnas

© Fotografie: Josef Kales, Moravské zemské muzeum,
Muzeum města Brna, Národní muzeum, Oto Palán,
Státní oblastní archiv v Třeboni, Strahovská knihovna, Vít Vlnas

© Moravské zemské muzeum, 2022

ISBN 978-80-7028-586-2

Obsah

Slovo na úvod	7
I. Umění knihtisku a kralická tiskárna	9
II. Tištěná kniha na Moravě v čase renesance a reformace	87
III. Památky v Kralicích spojené s jednotou bratrskou	
a jejím historickým odkazem	111
Kralická tvrz	111
Kostel sv. Martina	117
Památník Bible kralické a pomník jejích tvůrců	125
Summary	136
Chronologický přehled kralických tisků	138
Výběr z literatury	140
Seznam ilustrací	142

*Takž tedy i kniha tato svatá podlé týchž příkladů
a z mnohých příčin a potřeb nyní na světlo se vydává.*

Z předmluvy prvního dílu Biblí české
Kralice 1579

Slovo na úvod

Ves Kralice nad Oslavou historicky ležela na pomezí starého sídelního území a do středověku neosídlených „hornatých“ poloh Českomoravské vysočiny. Byla situována na starých obchodních stezkách protkávajících krajinu a nikoliv náhodou je její název nejčastěji interpretován jako ves lidí králových, tj. králíků. Své nejslavnější období, své „velké století“ však nesporně ves Kralice nad Oslavou prožila v období, které můžeme vymezit letopočty 1538–1648. Právě v tomto období se Kralice dostaly do svazku majetků mocného moravského rodu Žerotínů a díky jejich podpoře zde našlo své útočiště biblické a ediční centrum a s ním zejména také tajná tiskárna jednoty bratrské.

Ves „lidí králových“ tak dala možnost vzniknout jednomu z nejznámějších děl vytvořených k počtě Krále králů – Biblí kralické, jež je po právu považována za skvost českého renesančního písemnictví. Díky práci zde působících tiskařů pronikly Kralice nad Oslavou i na stránky školních čítanek a učebnic. Národní literatura i historiografie nás často mystifikují v otázkách významu a role našeho malého středoevropského národa ve světových dějinách a je proto někdy dobré opustit bezpečné stránky domácích literárních a historických děl a nahlédnout do prací zahraničních autorů, abychom sami na sebe pohlédli nezúčastněnými očima vnějšího pozorovatele. Není však pochyb, že Kralice nad Oslavou a „zdejší“ Biblí mají pevné místo v historickém povědomí i za hranicemi českých zemí.

Moravské zemské muzeum pečuje o Památník Bible kralické již od jeho postavení v roce 1969 a od roku 1970 zde udržuje rovněž dualistický důraz nejenom na prezentaci věnovanou fenoménu bratrské tiskárny a jejího díla, ale také na připomenutí nejvýznamnější postavy s ní spojené, z pohledu českých, ale i světových dějin mimořádné osobnosti – Jana Amose Komenského. Po původní expozici vytvořené Dr. Vlastou Fialovou v roce 1969 zde byla otevřena v roce 1975 expozice *Historický význam kralické tiskárny* Jana Chaloupky, Vladimíra Nekudy a Jiřího Hájka, která byla nahrazena teprve v roce 2001 expozicí *Dílo tiskařů jednoty bratrské* Jiřího Mitáčka a Zdenka Fišera. Podobně prvotní výstavu věnovanou 300. letům od úmrtí Jana Amose Komenského otevřenou v roce 1970 nahradila *výstava J. A. Komenský a soudobá Morava* Tomáše Knoze a Jana Skutila v roce 1992 a poté *výstava Labyrint života a díla J. A. Komenského* autorů Jiřího Mitáčka a Tomáše Knoze v roce 2009.

Jsem velmi rád, že nezbytnou celkovou modernizaci a rekonstrukci zejména interiérů Památníku dnes následuje také příprava nové, historicky již čtvrté expozice, rozdělená opět na dvě části – *Knih tisk a bratrská tiskárna v Kralicích* a *Tištěná kniha na Moravě v čase renesance a reformace*, kterou doprovází právě tato publikace z pera Zuzany Macurové a Víta Vlnase.

S úctou

Jiří Mitáček

generální ředitel Moravského zemského muzea

I. Umění knihtisku a kralická tiskárna

Umění knihtisku je faktem, od něhož se datuje druhý díl světa a umění, který se od prvního zcela liší.

Johann Wolfgang Goethe

Objev knihtisku v polovině 15. století znamenal počátek informační revoluce, jejíž prozatímní vrchol představuje možnost předávání a uchovávání takřka neomezeného množství dat a dálkového přístupu k nim. Tisk umožnil rozšíření psaných a čtených textů mezi široké vrstvy obyvatelstva. Jeho další rozvoj podnítil růst vzdělanosti a gramotnosti v celé Evropě. Zásadní význam knihtisku při ovlivňování veřejného mínění se projevil poprvé během náboženské reformace v 16. století.

Pod vlivem knihtisku došlo rovněž ke sjednocení liturgických textů a vytvoření jazykových pravidel. V českém prostředí sehrála tuto zásadní roli bible tištěná v bratrské tiskárně v Kralicích, jejíž jazyk se stal základem novodobé spisovné češtiny. Nelze ale pominout skutečnost, že jednota zde vydávala pro potřebu svých souvěrců také spisy v německém jazyce. Bratrské ediční centrum sídlilo v kralickém zámku v letech 1579–1620 a ze zdejšího tiskařského lisu vyšlo během této doby na sedm desítek knižních titulů.

Funkční replika knihtiskařského ručního lisu ze 16. století

Základní zařízení knihtiskárny nezbytné k pořizování otisků technikou tisku z výšky se vyvinulo před polovinou 15. století z předtím užívaných lisů papírenských. Od časů Gutenbergova geniálního vynálezu se až do 19. století změnila konstrukce tiskařského lisu jen v detailech. Starší vyobrazení tiskáren zachycují lisy masivní dřevěné konstrukce, jimž dominují dvě svislé bočnice. Mezi nimi jsou zasazena dvě vodorovná břevna, z nichž horní neslo tlakovou partii lisu. Tímto břevnem procházelo odshora dolů šroubové vřeteno (Spindel), opatřené v nejvyšším místě prstencem, do něhož se nasazovala páka čili sochor (Presslade) jehož otáčením doprava a doleva vřeteno kle-salo, respektive stoupalo. Směrem dolů vřeteno přecházelo do šestihranné objímky, tzv. můstku, a posléze do tlakové desky o šířce shodné se světlou vzdáleností mezi oběma bočnicemi. Pokud tiskař maximálně dotáhl vřeteno, mohla deska vyvinout tlak zhruba 15 kg/cm².

Funkční replika knihtiskařského ručního lisu ze 16. století.

Der Buchdrucker.

Jost Amman, Tiskař, ilustrace z knihy Hanse Sachse Eygentliche Beschreibung aller Staende auff Erden, 1568.

Dolní vodorovné břevno neslo stolec, na který se umísťoval kámen pro roztírání tiskové barvy pomocí tříče a tamponů. Vpředu spočívala tisková deska čili fundament. Vyráběla se zprvu z kamene (pískovce, břidlice, mramoru), od konce 16. století také z bronzu. Šíře stolku byla stejná jako u tlakové desky, jeho hloubka o polovinu delší. Jako podložka pro tiskovou formu, upevněnou klíny a později šrouby, sloužil kámen podsypávaný pilinami. Protože k nanesení barvy na formu se nedostávalo tiskaři dost místa ani při maximálně vyšroubované tlakové desce, došlo záhy k doplnění stolku o tzv. kluzné prkno. Po jeho horizontálně výsuvné ploše, později opatřované drážkami, pojížděla kamenná podložka v truhlíku. Zasunování a vysunování tohoto truhlíku prováděli tiskařští pomocníci zřejmě dlouho manuálně, teprve počátkem 16. století začali používat klikový mechanismus.

Zhruba sto let po vynálezu knihtisku se v tiskárnách objevila nakládací deska (příklop) zavěšovaná na kožené řemeny. Byla pokryta plátnem napjatým v rámu zvaném tympán. Mezi vlastní deskou a plátno se vkládala vlněná plst spolu se složkou archů papíru, což mírnilo přímé působení tlakové desky. Plst tiskař v průběhu práce vlhčil, aby plátno nepřipravovalo papíry o vodu; proto se nakládací desce také přezdívalo vlhký poklop. Z okraje rámu vybíhaly železné ostny (punktury), na které se naložené

MVSICA

to gest Knížka Zpěvů
kům/nálezitě zprávy
w sobě zawragicj.

Sepsaná Jazykem Českým k žádosti
některých dobrých přátel. A vytiště-
ná nepřivě/ Leta Páně/ 1558. w
Holomaucy. Nynj znovu
pilně skorygovaná a wyti-
štěná.

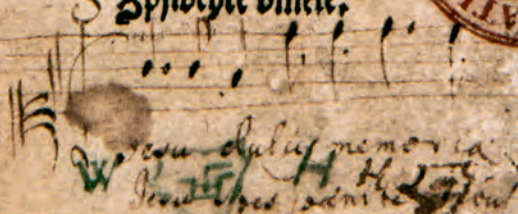
přidány sáu Regule /a naučení poče-
bná Kantorům y písnj sklada-
telům.

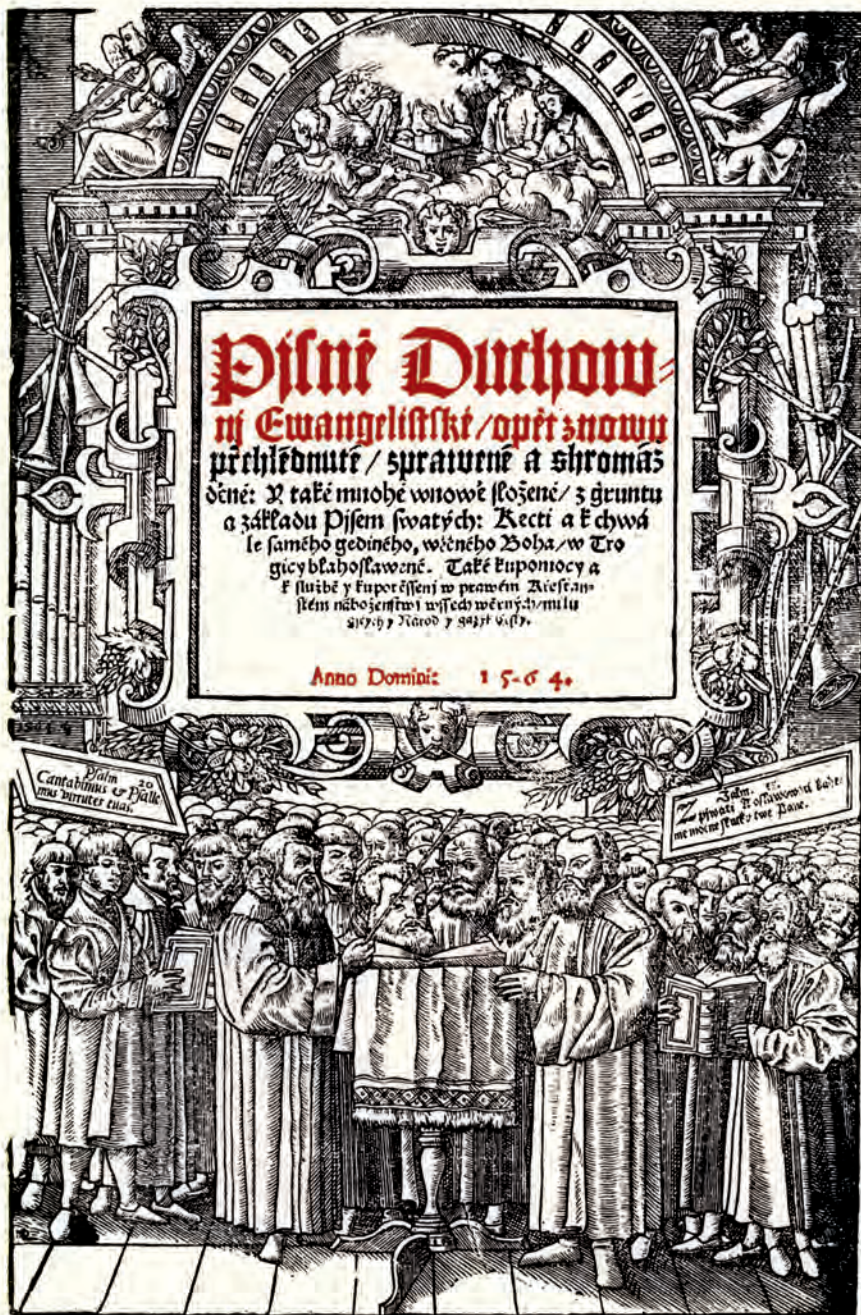
Žalm. 88.

Blahoslavenj gest ten lid kterj vni ra-
dostně prozpěwovati. ů.

Žalm. 46.

Zpiewte Bohu nassemu zpiewte/
Zpiewte vmele.

Písně duchovní evangelistské (Ivančický kancionál), titulní strana s domnělým vyobrazením Jana Blahoslava (vousatý muž s brýlemi ve středu dole) a údajnými portréty Matěje Sabina Drahotušského, Zachariáše Solína a Václava Solína (vlevo dole, od okraje zleva doprava), 1564.

Písňe duchovní evangelistské, titulní strana třetího dílu s motivem moravské orlice, 1615.

Písňe duchovní evangelistské, ukázka notace, 1615.